

FOLKTRO, SKROCK OCH GAMLA SÄGNER I GÅNGEN TID

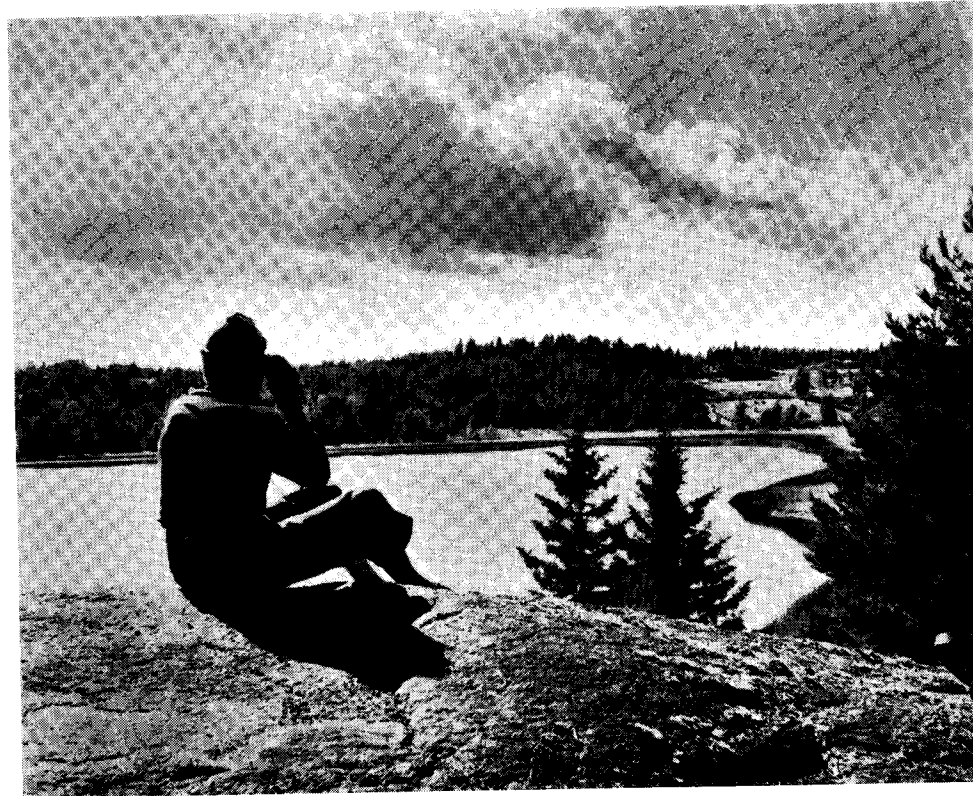
Gamla sägner om troll, gastar och mystiska väsen levde ännu för 60—70 år tillbaka kvar bland allmogen. Äldre personer, som i sin tur hört sina förfäder berätta, talade ofta och gärna om vad de själva åtminstone i många fall ännu trodde på. Av utrymmesskäl måste återgivandet här ske i sammanträngande form och torde därför bliva litet tungläst. Vi börja med sägner om djur.

Man trodde, att det fanns stora s. k. hjulormar, som bet sig själva i stjärten och sedan likt ett hjul rullade sig fram. Det berättas, att en sådan tagit en trollkarl med sig in i ett brinnande bål, som denne tänt för att med sin trollkonst tvinga ormar in i elden. Trollkarlen visste ej, att det fanns en hjulorm i ormboet och var ej på sin vakt, utan när hjulormen kom, tog han trollkarlen med sig. Andra ormar troddes besitta läkande kraft. En sägen, som säkerligen var ett par hundra år gammal, berättades i min barndom. En resande, som var mycket sjuk, kom en dag till Holkabergs gästgivaregård. Pigan skulle tillreda en ål som mat åt gästen, men i ett obehagligt ögonblick tog katten denna och sprang sin väg. Pigan kunde ej få fatt på katten, men i trädgården ringlade en stor orm fram, vilken hon dräpte och tillagade. Efter måltiden kände den resande sig underligt frisk och sände efter pigan för att få veta, vad hon gett honom. Till slut bekände hon men måste lova att ej göra om detta. Hon fick dock en god belöning av den resande. Om man kunde fånga en vit orm, vilket man trodde skulle finnas, koka den och dricka av spadet, skulle man bli både allvis och allvetande, kunna skåda in i framtiden och

Från Holkabergets höjder har man en bänförande utsikt över Vättern.

se vad komma skulle samt utföra underbara ting. En uggle över staldörren skyddade för maran. Hästarna troddes vara särskilt utsatta för denna och stodo ofta på morgonen genomsvetta efter en natts marritt. Man trodde att djuren kunde tala under julnatten. En bonde beslöt en gång, att den natten gå till ladugården för att få höra vad djuren talade om. En gammal ko sade med sorgsen stämma: "Det blir nog flera av oss som måste dö i vinter. Jag har varit med om nödår och vet hur det kan gå." Tjuren ville i alla fall tala tröstens ord och påminde om, att det i halmens ax ännu fanns några korn kvar. Bonden, som med sin familj saknade bröd, beslöt tröska halmerna, men detta slutade olyckligt. Den gamla kon och flera med den dukade under.

Gyllingesjön ligger inklämd mellan skogklädda höjder.

I en paddas eller grodas skepnad troddes trollet ofta söka skydd bland människor isynnerhet vid åskväder i hopp om att åskan ej skulle slå ned där. En dag under slåttern utbröt ett häftigt oväder, och folket skyndade hem från ängen. Men över huset dundrade åskan allt häftigare. En person som gick för att dricka och lyfte på locket till dryckeskannan, som de haft med sig ute på ängen, fann denna tom, men på botten satt en groda, som såg på honom med hemska ögon. Mannen förstod hur det var fatt, skyndade ut med kannan och satte den på grindstolpen. Han hade knappast hunnit in, förrän åskan slog ned i kannan och dödade grodan (trollet).

Sedan slutade ovädret. I trakten fanns bara två berg, där trollen bodde, och de brukade besöka varandra. Troligen blev nu ett överraskat av ovädret. Vid Gyllinge-sjön bodde ett berömt troll i berget "Blå hall" och kallades därför "Blå-hallsgubben". Höll man sig väl med honom blev det god fiskelycka. I denna sjö fanns både gädda, abborre och ål samt mört i överflöd. Enligt sägnen skall en kyrkmålare ha dränkt sig i denna sjö. Han hade målat i Gränna kyrka men gjort den onde så ful, att denne förebrådde målaren, som i förskräckelsen hoppade i sjön från berget Blå hall. En annan sägen vill veta, att hoppet skett från en stor sten, som än idag av folket i trakten kallas målarstenen.

Om gastar var många sägner. Men trodde, att om ett odöpt barn mördades och utsattes i en myr, blev det till sist därav en gast. Man hörde från myren barnaskrik: "Byttan är för trång, benen är för lång. Mamma tag ur pinnen!" Kom så barnet ur byttan förvandlades det till en irrande gast. Man trodde att odöpta barn aldrig kunde bli saliga eller få någon ro efter döden. En över 90 år gammal man, som hade bott vid denna myr, berättade en gång i min barndom, att han flera gånger mött gastar, som därstädes irrade omkring och för det mesta saknade huvud. Under ett arbete i skogen invid myren, där han och en broder sysslade med vedhuggning, kom en dylik skepnad flera gånger under dagen strax intill arbetsplatsen. Till slut gick både han och brodern därifrån. En del gastar voro mycket vildsinta. I en gammal bastu (basta på folkspråket) fanns en sådan, varför ingen vågade gå dit på natten. Emellertid åtog sig en dräng att mot ett halvstop brännvin gå in i bastan, men han kom ej levande tillbaka. Gasten hade "plockat" honom under natten. Om någon flyttat "rå och rör" (gränsmärken mellan ägor) för att från grannen taga äng, åker eller skog måste han efter döden som gast irra omkring ägogränserna under ideligt mumlande: "Här rätt, här orätt".

Gravida kvinnor hade mycket att akta sig för, så att barnen

ej skulle få lyten eller obotliga sjukdomar. Hon fick ej vara med vid slakt, ty då kunde barnet få fallandesjukan, ifall modern åsett djurets dödsryckningar. Man fick aldrig låta en yxa sitta fast i huggkubben, ty då kunde barnet bli harmynt, om en gravid kvinna fick se detta. Tittade hon av nyfikenhet i ett nyckelhål eller dörrspringa, blev barnet vindögt. Hon måste framför allt akta sig att komma i beröring med "lösaktiga fruntimmer".

Till vissa högtider hänförde sig många bruk och gamla sägner. Till "dymmelsdag" (onsdagen före påsk) skulle all veden vara huggen och vedbacken väl röjd annars kom Dymmeln och "fes" i veden, som därav blev dödbrunnen och gav dålig värme. Skärtorsdag var alla häxors och trollkonors stora dag. Då brukade trollkärningen stå vid en källa med vattenfylld handkärna, och under det hon utförde vanlig smörkärning ropade: "Så långt mitt rop går, är "sanket" mitt." Det berättas att en gammal grenadjär gett kärningen ett saltskott i ändan. Påskdagens morgon dansade solen av glädje, trodde många, och midsommarnatten hade alla hälsokällor en underbar helande kraft. Enligt en annan tro skulle den, som midsommarnatten gick sin gång över trenne korsvägar, få i en syn skåda sin tillkommande, men det kunde också bli ett varsel om död. En gång mötte en sådan vandrare ett liktåg, och innan årets slut var han död. Nyårsnatten skulle man vattna hästarna i byakällan. Den som först kom tillbaka till sin by från julottan skulle först få bärga in sin skörd. Det blev därför ofta vild kapplöpning från kyrkan. En spjuver lär en gång ha tagit tisslorna ur slädarna och kastat dem alla i en hög med påföljd, att det blev en våldsam kamp vid sökandet efter dem. Till slut tog man vad man fick fatt i, och somliga fingo för långa medan andra fingo för korta. Det dröjde länge innan man fick byta, så att envar fick de som passade.

Man sökte på flera sätt genom besvärjelser eller utförande av vissa handlingar bota sjukdomar. Reumatism i någon ben-

eller armlad botades på så sätt, att man lade tvenne halmstrån i kors och med en yxa högg av dem i själva korset under uttalande av vissa formler. En vagel i ögat täljade man bort, men icke i ögat utan genom symboliskt täljande på en träpinne. Fallandesjukan botades, om man den sjuke ovetande kunde ge honom varmt blod att dricka. Det berättas att en dräng, då hans käraste gav honom denna medicin, blev fullt frisk. Sjuka djur troddes ha fått "trollskott". Då lades en bössa över ryggen på djuret, och så smällde man av ett dånande skott. Det blev en chock, som kanske gjorde kreaturet friskt. Barnen voro ofta undernärda och ledo då av engelska sjukan ("schervan" på folkspråket). Med sådana barn for man midsommarnatten till en berömd offerkälla. En sådan var Arkelstorps källa i Småland. Enligt ett hundraårigt protokoll lämnade församlingen bidrag till en skjuts, då föräldrarna med ett tvåårigt barn midsommarnatten besökte denna källa. Dit samlades denna natt folk från skilda trakter i tusental. Ett annat sätt att bota "schervan" skall här relateras. En hustru på Börstabols ägor "lånade" en huvudskål från kyrkogården för att låta sina sjuka barn dricka därur. Man trodde att det kunde bota schervan. Hustrun dog emellertid innan hon blivit i tillfälle bära tillbaka skålen, varför det icke dröjde länge, förrän det blev stor oro i stugan. Mannen fick ej vara i fred. Täcket slets bort från sängen, och dessutom oroades han på många andra sätt. Det hjälpte ej att grannen låg hos honom om natten. Oväsendet var lika stort ändå. Till slut fann man den lånade huvudskålen och bar den tillbaka, och därefter blev det lugnt i stugan. Som åttaårig hörde jag nämnde granne, då över 80 år gammal, berätta detta. Det måste sålunda ha hänt för mer än 100 år sedan.

Mycket mer kunde anföras om "kloka" gubbar och gummor, som kunde stämna blod, släcka brand och förvända synen på folk.